

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Üllike Luts
KIUSAJATE, OHVRITE JA KIUSAMISEGA MITTESEOTUD ÕPILASTE HINNANGUD
PARIMA SÕBRA KOHTA.
Magistritöö

Juhendaja: kaasprofessor Kristi Kõiv

Tartu 2024

Kokkuvõte

Kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud parima sõbra kohta

Magistritöö eesmärgiks oli võrrelda kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangut parima sõbra kohta lähtudes neljast aspektist – sõpruse olemus, ideaalse ja tegeliku parima sõbra omadused, parima sõbraga kohtumise aeg ning parima sõbraga kohtumise asjaolud. Uurimuses kasutati kahte mõõtevahendit: Eakaaslaste nimede loendit ja Parima sõbra ootuste küsimustikku. Küsimustikele vastas 232 õpilast vanuses 10 -16 eluaastat. Uurimistulemused näitasid, et kiusamisega mitteseotud õpilased pidasid parimate sõprade vahelist käitumuslikku sobivust ning seltskonna ja kaasluse pakkumist (käitumuslik ühendus) olulisemaks ning ohvrid pidasid parima sõbra juures usaldusväärset ja sõbra tunnetega arvestamist (loomuomane tugi) vähemtähtsamaks. Ideaalse parima sõbra hindamisel peeti olulisemaks positiivseid omadusi, tegeliku parima sõbra juures positiivset hinnangut. Ohvritel ja kiusamisega mitteseotud õpilastel algas sõprussuhe rohkem kui 5 aasta eest ning peamiselt olid parimateks sõpradeks klassikaaslased. Kiusajad tõid vastustest sagedamini esile, et neil puudub parim sõber.

Võtmesõnad: sõprussuhted parima sõbraga, ideaalne parim sõber, tegelik parim sõber, kiusaja, ohver, kiusamisega mitteseotud õpilane

Summary

Ratings of best friend by bullies, victims and not involved students

The aim of the master's thesis was to compare the ratings of best friend by bullies, victims and students not involved in bullying based on four aspects – the nature of friendship, the characteristics of an ideal and actual best friend, the time of meeting of best friend and the circumstances of meeting best friend. The study used two measuring instruments: the Peer Nomination Inventory and the Best Friend Expectations Questionnaire. 232 students aged 10-16 answered the questionnaires. The research results showed that students not involved in bullying considered best friends' propinquity and companionship with each other (behavioral association) more important, and victims considered trustworthiness and consideration of their friend's feelings (dispositional support) less important in their best friend. When evaluating an ideal best friend, positive qualities were considered more important, whereas evaluating an actual best

friend – a positive evaluation was considered more important. Victims and not involved students started friendships more than 5 years earlier and their best friends were mostly classmates. Bullies more often mentioned that they don't have a best friend.

Keywords: relationships with best friend, ideal best friend, actual best friend, bully, victim, student not involved in bullying

Sisukord

Kokkuvõte.....	2
Summary	2
Sisukord	4
Sissejuhatus.....	5
1. Teoreetiline ülevaade	6
1.1 Sõprussuhted.....	6
1.2 Sõprussuhe noorukieas	7
1.3 Sõprussuhe parima sõbraga	8
1.4 Kiusamis- ja ohvrikäitumine noorukieas ja sõprussuhe	9
1.5 Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused	11
2. Metoodika	11
2.1 Valim.....	11
2.2 Mõõtevahendid	12
2.2.1 Eakaaslaste nimede loend	12
2.2.2 Parima sõbra ootuste küsimustik.....	12
2.2.3 Avatud küsimused	13
2.3 Protseduur	13
2.4 Andmeanalüüs	14
3. Tulemused.....	14
3.1 Parima sõbraga seotud sõprussuhte hinnang kiusajatel, ohvritel ja kiusamisega mitte seotud õpilastel	14
3.2 Kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud parima sõbra omadustest, millal ja kuidas kohtuti oma parima sõbraga	16
Arutelu	22
Tänuõnad	26
Autorluse kinnitus	26
Kasutatud kirjandus	27
Lisad.....	31
Lisa 1. <i>Kategooriate ja alakategooriate mainingute sagedused protsentides (mainingute arv) ja nende paariviisiline võrdlus ideaalse parima sõbra kohta uuritavatel gruppidel .....</i>	31
Lisa 2. <i>Kategooriate ja alakategooriate mainingute sagedused protsentides (mainingute arv) ja nende paariviisiline võrdlus tegeliku parima sõbra kohta uuritavatel gruppidel .....</i>	32

Sissejuhatus

Sõber on keegi väga lähedane ning sõprust määratletakse kui tugevat ja olulist sidet, mis ületab erinevad eluperioodid, geograafilised asukohad ja emotsionaalsed muutused (Sow & Friedman, 2020). Kui varajases lapsepõlves pakuvad sõbrad peamiselt lõbu ja on mängukaaslasteks, siis noorukieas hakatakse sõprussuhetes hindama teistsuguseid omadusi: usaldust, intiimsust ja emotsionaalset tuge (Berndt, 2004). Üleminek lapseeast noorukiikka toob kaasa sõpruse parema kvaliteedi ja see kajastub ka prosotsiaalses käitumises. Vanuse kasvades näitavad noorukid oma käitumisega sõpradele välja rohkem usaldust, nad on valmis rohkem andma ja jagama ning teevad vahet sõpradel ja lihtsalt eakaaslastel (Güroğlu *et al.*, 2014). Noorukieas väheneb vanematega koos planeeritud tegevuste hulk ja oluliseks muutuvad eakaaslased ning sõbrad (Rambaran *et al.*, 2022).

Kui arvestada aega, mida noorukid oma sõpradega koos veedavad, nende ühiste tegevuste ulatust ja mitmekesisust, sõprade rolli ja funktsiooni, mida nad täidavad, tuleb nentida sõpruse tähtsust noorukite elus (Snyder & Smith, 1986). Hinnates parima sõbraga suhete kvaliteeti peetakse oluliseks viite dimensiooni: konfliktid, turvalisus, lähedus, vastastikune abi ja seltskond (You & Bellmore, 2012). Kuigi võib arvata, et sõprussuhted kaitsevad noori kiusamisohvriks langemise eest, siis Schacter ja Juvonen (2019) tõid oma uurimustes välja selle, et isegi kvaliteetne sõprus ei takista ohvriks langemist.

Käesoleva töö uurimisprobleemiks on, et millised erinevused on sõprussuhte kvaliteedis kiusamiskäitumisega seotud ja kiusamiskäitumisega mitte seotud õpilaste vahel vaadeldes sõprussuhte üht vormi – suhteid parima sõbraga.

Magistritöö eesmärk on võrrelda kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangut parima sõbra kohta lähtudes neljast aspektist – sõpruse olemus, ideaalse ja tegeliku parima sõbra omadused, parima sõbraga kohtumise aeg ja parima sõbraga kohtumise asjaolud. Töö esimeses osas antakse teoreetiline ülevaade sõpruse olemusest, sõprussuhtest noorukieas, sõprussuhtest parima sõbraga ning kiusamis- ja ohvrikäitumisest noorukieas. Teises osas kirjeldatakse autori läbi viidud empiirilist uurimust, kolmandas osas tuuakse välja tulemused ning lõpetuseks järgneb arutelu.

1. Teoreetiline ülevaade

See peatükk annab ülevaate sõpruse olemusest, sõprussuhtest noorukieas, sõprussuhtest parima sõbraga ning kiusamis- ja ohvrikäitumisest noorukieas.

1.1 Sõprussuhted

Sõprus on vastastikune suhe, mis nõuab mõlemalt osapoolelt sallivust, teineteise suhtes leplikkust ja ühise aja leidmist. Inimese heaolu jaoks on sõprussuhted üliolulised, sest need pakuvad emotsionaalset tuge (Dunbar, 2021). Eelkooli- ja kooliealistele laste puhul peetakse sõprussuhte loomist tihti peamiseks sotsiaalse arengu tunnuseks, kuna see arendab sõbralikku, viisakat ja teiste tunnete suhtes empaatilist isiksust (Healy, 2017).

Sõprussuhted arenevad, näidates üles ka tundlikkust, lojaalsust ning enese avamise kaudu sõprade tunnete suhtes (Pellegrin & Blatchford, 2000). Sõprussuhted mängivad noorukite elus olulist rolli ja selle loomiseks peavad täidetud olema neli tegurit: keskkond (samal ajal samas kohas viibimine), individuaalsed tegurid (agressiivsus, koostöö), situatsioonilised (ajaline) ja düaadilised (kahe inimese vaheline sõprus) (Fehr, 1995).

Pellegrin ja Blatchford (2000), kes on uurinud laste sõprussuhete arengut, on jaotanud selle nelja põhietappi: (1) esimeses etapis (umbes 2,5-aastaselt) ei hoita veel suhteid ilma täiskasvanute abita, ja lapsed mängivad nendega, kes parasjagu läheduses on; (2) teises etapis (4 – 8 aastat) tekivad mängukaaslased, ja ei vajata täiskasvanute abi, kuid suhted on ajutised ja ilma sügava pühendumiseta, püsid vaid niivõrd, kuivõrd need rahuldavad esmaseid vajadusi; (3) kolmandas etapis (umbes 7–12 aastat) muutuvad sõprussuhted tugevamaks, tekib intiimsus ja vastastikkus ning laps hakkab huvitama sõpradele meeldimine ja suhete tugevdamine; (4) neljandas etapis (algab noorukieas), saab väljakutseks mõne tunnuse (nt lojaalsus, vastastikune toetus, pühendumus) ülekandmine heteroseksuaalseteks suheteks (Pellegrin & Blatchford, 2000).

Bagwell ja Schmidt (2013) jõudsid oma uuringutes järelduseni, et sõpruse kvaliteet sõltub suuresti positiivsete (nt seltskond, lähedus) ja negatiivsete (nt konflikt) tunnuste tasakaalust, varieerudes oluliselt erinevates sõprussuhetes. See aspekt on üks näitaja, mis peegeldab sõpruse kvaliteeti arengukontekstis, arvestades konkreetsete sõprussuhete mõju ja nendega seotud tulemusi. Individuaalsed omadused, olgu need agressiivsus, koostöövalmidus või lõbusus, mängivad olulist rolli sõprussuhete kvaliteedi kujunemisel. Samuti avaldub sõpruse kvaliteet aja

jooksul, kui sõbrad kujundavad suhtluse norme, omandavad ühiseid kogemusi ja õpivad, mida oodata konkreetsest sõprusest (Bagwell & Schmidt, 2013).

Kokkuvõtteks saab öelda, et sõprussuhte areng võtab aega ning hõlmab mitut etappi, alustades tutvumisest ja lõpetades püsiva sideme loomisega. See protsess on individuaalne ja sõltub suhtlevate noorukite omavahelisest sobivusest.

1.2 Sõprussuhe noorukieas

Paljud autorid (-nt Meuwese *et al.*, 2017; Waldrip *et al.*, 2008) on tundnud huvi sõprussuhete arengu vastu. Jõutud on tulemuseni, et püsivad sõprussuhted kujunevad enamasti välja varajases noorukieas. Whitmire (2000) toob välja, et varases noorukieas (u 10–13-aastastel tüdrukutel ja 12–15-aastastel poistel) esineb konkreetseid väljakutseid, nagu probleemide lahendamine, soov eakaaslaste heakskiidu järele ja emotsionaalne kõikumine. Keskmise noorukiiga (u 13–16-aastastel tüdrukutel ja 14–17-aastastel poistel) toob kaasa intensiivse huvi oma keha vastu, mõtlemine muutub abstraktsemaks ja idealistlikumaks ning mässumeelsus väljendub riietumisstiilis, soengus ja slängis ning mõju avaldavad ka rokkmuusika ja rokkstaarid. Hilisema noorukieaga (alates 16. või 17. eluaastast kuni 20-ndate eluaastate alguseni) kaasneb suurem mugavustunne koos keha küpsusega, sotsiaalsete kontaktide loomine on tugevamas sõltuvuses sõpradest kui perekonnast, suureneb huvi seksuaalse intiimsuse vastu, paraneb võime paremini toime tulla inimestevaheliste keerukustega ning küpsete ja iseseisvate otsuste tegemise võimekus (Whitmire, 2000).

Noorukite sotsiaalsed kuuluvused kanduvad perekonnalt eakaaslastele, muutudes emotsionaalselt vähem sõltuvaks oma vanematest ja luues tihedamaid suhteid oma sõpradega. Sellel perioodil toetub nooruk intiimsuse ja sotsiaalse toetuse saamiseks üha enam eakaaslastele ning vähem vanematele (Moretti & Peled, 2004). Krull (2018) on välja toonud, et peamiselt otsitakse emotsionaalset tuge kaasõpilastelt, kellega sarnanetakse kõige enam. Sõpruse kujunemine võtab aega, hõlmates üksteise iseloomu, maitsete, meeldimiste, mittemeeldimiste, arvamuste jms uurimist (Healy, 2017).

2020. aastal viidi läbi laste subjektiivse heaolu uuring, milles selgus, et enamik 10 – 12 aastastest lastest arvab, et neil on piisavalt sõpru, kuid vanuse kasvades väheneb rahulolu sõprade käitumisega. Samuti näitasid tulemused, et vanematel lastel piirab sõpradega kooliväliselt ajaveetmist huvitegevus ja kodused tööd. Umbes 60% lastest kohtub sõpradega

väljaspool koolitunde vähemalt kolm korda nädalas, kuid 4% lastest ei näe oma sõpru kunagi väljaspool kooli. Neis rühmades on tavaliselt vähem sõpru ja nad loodavad mure korral vähem sõprade abile (Soo & Kutsar, 2020).

Sõbrad peaksid üksteisega suhtlema autentsel viisil, eranditult vabalt ja vabatahtlikul alusel, see võimaldab suhtlemisel olla tõeline mina ning võtta vastutus suhete kvaliteedi eest. Oluline on märkida, et sõprus ei peaks põhinema vaid kasulikkusel, vaid pigem on sõprussuhete loomulikuks tulemuseks ressursside vahetamine. Kõik need omadused muudavad sõprussuhted nõudlikeks ning seetõttu võib nende haldamine olla keeruline (Policarpo, 2015).

Kokkuvõtvalt saab öelda, et varases noorukieas tekivad väljakutsed nagu probleemide lahendamine ja eakaaslaste heakskiidu otsimine, keskmine noorukiiga toob kaasa suurema teadlikkuse kehast ja identiteedist ning mässumeelsuse ning hilisemas noorukieas suureneb sõprade olulisus sotsiaalse toe allikana. Noorukid loovad tugevamaid sidemeid eakaaslastega ja otsivad neilt emotsionaalset tuge ning intiimsust. Sõprussuhete kvaliteet eeldab autentset suhtlemist ja vastutuse võtmist suhete eest.

1.3 Sõprussuhe parima sõbraga

Sõprussuhe parima sõbraga on sügavam ja tugevam kui sõprussuhe teiste eakaaslastega. Mõlemad pakuvad toetust ja seltsi ning suhe parima sõbraga on sageli sügavam ja intiimsem, täis usaldust, lähedust ja vastastikust mõistmist (Branje *et al.*, 2007). Sõprussuhe parima sõbraga hõlmab viite dimensiooni – seltskond, konflikt, abistamine, usaldusväärsus ja lähedus, luues rikkaliku ja mitmekülgse suhte, mis võib olla põhiline inimeste elus. Need dimensioonid toimivad omavahelises kooskõlas, andes sõprusele sügavuse ja tähenduse. Koosveedetud aeg on sõpruse alustala, kus inimesed vabatahtlikult jagavad hetki ja kogemusi. Ühine aeg loob mälestusi, tugevdab sidet ning aitab mõista ja toetada teineteist läbi erinevate eluetappide (Ponti *et al.*, 2010).

Sõprus ei ole ainult toetus heas, vaid ka vastastikune tugi raskustes. Konfliktid on iga suhte loomulik osa, kuid nende tõhus lahendamine avaldab mõju sõpruse tugevusele. Kui sõbrad suudavad konflikte avatult ja austusega lahendada, süveneb nende vastastikune arusaamine ja usaldus. Sõbrad, kes üksteist abistavad ja kaitsevad, loovad turvalise ja hoolivama keskkonna, kus mõlemad pooled saavad areneda ja kasvada (Rabaglietti & Ciairano, 2008).

Noored, kellel on parim sõber, võivad sageli seada sellele sõprusele kõrged ootused, lootes, et parim sõber jääb alati nende kõrvale, toetab neid raskustes ja jagab nendega nii rõõme kui ka muresid. See võib tuleneda varasematest kogemustest, kus parim sõber on olnud olemas just siis, kui teda on kõige rohkem vaja (MacEvoy *et al.*, 2016).

Parima sõbraga seotud positiivne külg suhtes seisneb selles, et ta saab pakkuda vajalikku toetust, mõistmist ja lähedust, mis aitab täita inimese sotsiaalseid vajadusi. Samas võib parima sõbra mõju kaasa tuua ka halbu harjumusi, kui näiteks sõber propageerib teatud käitumismustreid või harjumusi, mis võivad olla ebatervislikud või ebasoovitavad (Bukowski *et al.*, 2011).

Ponti (2010) viitab oma uurimuses, et usaldusväärsus on parima sõpruse aluseks, sest see loob kindlustunde ja stabiilsuse. Usk püsivusse näitab, et sõprus on tugevam kui mööduvad raskused, andes inimestele julgust ja kindlustunnet nende suhetesse panustada. Emotsionaalne lähedus on sõpruse tuumaks, pakkudes kiindumust ja erilisust, mida saab jagada vaid lähimate sõprade vahel. See loob seose, mis teeb sõprusest midagi enam kui lihtsalt ajaveetmise võimaluse. Need dimensioonid loovad tervikliku sõprussuhte, kus kooskõla, mõistmine ja toetus moodustavad tugeva aluse igapäevaelu väljakutsetega toimetulekuks ning rõõmuks jagamiseks (Ponti *et al.*, 2010).

Kui võrrelda olukordi, kus vähemalt üks sõpradest tunneb end ebakindlalt, siis need, kes kuuluvad turvalisse sõprusringkonda, ilmutavad rohkem toetavat käitumist ja pakuvad rohkem tuge ning mõistmist oma ebakindlale sõbrale. See avaldub suuremas avameelsuses ja vastastikusel toetusel ning vestlustes on vähem pinnapealsust (Chow *et al.*, 2012).

Kokkuvõtteks saab öelda, et sõprus parima sõbraga on eriline ja väärtuslik seotus suhtes, mis on rajatud usaldusele, vastastikusele toetusele ja avatud suhtlemisele. Parim sõber on keegi, kellel saab jagada rõõme ja muresid ning kellele võib loota. See suhe võib olla püsiv ja kauakestev, pakkudes emotsionaalset stabiilsust ja ühist kvaliteetaega.

1.4 Kiusamis- ja ohvrikäitumine noorukieas ja sõprussuhe

Kiusamise mõiste uurimine algas 1970. aastatel, kuna seni oli teemat vähe uuritud. Dan Olweus juhtis selles valdkonnas koolikiusamise süstemaatilist uurimist Skandinaaviamaades. Ta laiendas kiusamise mõistet, keskendudes eriti koolikeskkonnale, kus uuris õpilastevahelisi rünnakuid.

Kiusamisega seotud probleemide vastu hakkas huvi suurenema 1980. aastatel ka väljaspool Euroopat (Kõiv, 2006).

Kiusamise erinevad vormid hõlmavad nii füüsilist rünnakut, kui ka verbaalset väärkohtlemist ja narrimist. Üha enam mõistetakse, et esineb kiusamise varjatud ja suhetega seotud vorme. Varjatud kiusamine näitab sotsiaalset manipuleerimist, kus teisi kasutatakse rünnaku vahendina või mõjutatakse ohvri sotsiaalset võrgustikku. Kiusamine, mis on seotud suhetega, tähendab eakaaslastele kahju tekitamist viisil, mis kahjustab nende omavahelisi suhteid. Siia alla kuuluvad kuulujuttude levitamine ja tahtlik sotsiaalne tõrjumine (Smith, 2000). Kiusamine sisaldab kolme kriteeriumi (Olweus, 2011): tahtlik negatiivne käitumine, tegevus on korduv ja see on suunatud inimese vastu, kes ei suuda ise ennast kaitsta.

Eesti kooliõpilaste seas varieeruvad kiusamise kogemused eri alarühmades. Senised uuringud on näidanud, et poisid tajuvad märkimisväärselt rohkem kiusamist kui tüdrukud. Samuti on täheldatud, et vene õppekeelega koolides õppivad õpilased kogevad rohkem kiusamist võrreldes nende eesti õppekeelega kaaslastega. Kuigi linna- ja maakoolide õpilaste vahel esineb erinevusi, märgatakse, et linnakoolides kogevad õpilased oluliselt rohkem kiusamist kui maakoolides (Tire *et al.*, 2019).

Kiusajad võivad kogeda raskusi lähedaste ja toetavate suhete loomisel teistega. Kiusamiskäitumine võib viia isoleerituse ja tõrjutuseni, mis omakorda takistab lähedaste sõprussidemete teket või säilitamist. Lisaks võib kiusajatel olla negatiivne suhtumine teistesse, mis raskendab sügavate ja toetavate sõprussuhete loomist (Ulfah & Gustina, 2020). Samuti näitavad Kapi jt (2007) uuringu tulemused, et mitmed sotsiaalsed tegurid, nagu negatiivsed perekondlikud suhted, ebapiisav akadeemiline motivatsioon ja lähedaste sõprade puudumine, olid seotud noorukite emotsionaalsete ja käitumisprobleemidega (Kapi *et al.*, 2007).

Kuigi eeldatakse, et sõprussuhted võivad noori kaitsta kiusamise ohvriks langemise eest, märgivad Schacter ja Juvonen (2019), et isegi kvaliteetne sõprus ei pruugi seda takistada. Kui klassikaaslased aktsepteerivad üksteist ja loovad omavahel sõprussuhteid, on siiski väiksem tõenäosus, et noorukid satuvad eakaaslaste kiusamise ohvriks, võrreldes nendega, kes ei ole sõprussuhteid loonud (Schwartz *et al.*, 2001).

Suurema sõprade arvuga noorukitel esineb vähem sotsiaalseid probleeme kui nendel, kellel pole üldse sõprussuhteid (Waldrip *et al.*, 2008). Samuti mõjutab sõpruse kvaliteet nooruki

riski sattuda kiusamise ohvriks. Kui sõprussuhe pakub toetust, usaldust ja aktsepteerimist, võib see kaitsta eakaaslaste kiusamise ohvriks sattumise eest (Schacter *et al.*, 2021).

Kokkuvõtteks võib öelda, et kiusamine on tahtlik ja korduv agressiivne käitumine, kus üks isik kasutab oma võimupositsiooni teise isiku vastu, kes on abitu. Heade sõprussuhete olemasolu ning suurema sõprade arvuga õpilastel esineb vähem sotsiaalseid probleeme ning see võib aidata kaitsta kiusamise ohvriks sattumise eest.

1.5 Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Uurimuse eesmärk on võrrelda kiusajate ja ohvrite ning kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangut parima sõbra kohta lähtudes neljast aspektist – sõpruse olemus, ideaalse ja tegeliku parima sõbra omadused, parima sõbraga kohtumise aeg ning parima sõbraga kohtumise asjaolud. Eesmärgist tulenevalt püstitati uurimistöös järgmine küsimus:

Kuidas erinevad ohvrite, kiusajate ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud parima sõbra kohta, lähtudes neljast (sõpruse olemus, ideaalse ja tegeliku parima sõbra omadused, parima sõbraga kohtumise aeg, parima sõbraga kohtumise asjaolud) aspektist?

2. Metoodika

Selles peatükis kirjeldatakse valimit, kasutatavaid mõõtevahendeid ja protseduurilist protsessi ja andmeanalüüsi.

2.1 Valim

Valimi moodustamisel kasutati mugavusvalimit, kus kriteeriumiks oli kättesaadavus ja uuritavate koostöövalmidus (Õunapuu, 2014). Anketeerimine viidi läbi ühes Viljandimaa põhikoolis anonüümselt ja uurimuses osales 232 õpilast. Vastajatest 53% (n=122) olid poisid ja 47% (n=110) olid tüdrukud. Osalejate vanus oli vahemikus 10-16 eluaastat, keskmine vanus oli M=12,74 aastat (SD=1,671). Antud uurimuses kasutati mugavusvalimi kombineerimist klastervalimiga, kus esimesel tasandil valiti välja klassid II ja III kooliastmest ning teisel tasandil selgitati välja kiusajad, ohvrid ja kiusamisega mitteseotud õpilased.

2.2 Mõõtevahendid

Andmekogumiseks kasutati kahte ankeeti: Eakaaslaste nimede loendit ja Parima sõbra ootuste küsimustikku.

2.2.1 Eakaaslaste nimede loend

Eakaaslaste nimede loendiga (Peer Nomination Inventory; eestindanud ja valideerinud: Kõiv, 1997; allika Perry, *et al.*, 1988 põhjal), mille abil saab välja selgitada, kes on kiusajad, ohvrid ja kiusamisega mitteseotud õpilased. Uurimisinstrumendi tulemuste alusel moodustatakse kolm gruppi – kiusajad, ohvrid ja kiusamisega mitteseotud õpilased.

Eakaaslaste nimede loend sisaldas 26 küsimust. Neist seitse küsimust käsitlesid ohvri käitumist, seitse kiusaja käitumist ning ülejäänud 12 olid täiteküsimused. Küsimused esitati tabelina, kus ridadeks olid käitumise kirjeldused ja veergudeks samasooliste klassikaaslaste nimed. Õpilastel paluti märkida rist klassikaaslase nime taha, kelle kohta kirjeldatud käitumisviis sobib. Ohvriskoor ja kiusajaskoor arvutati, leides iga lapse puhul samasooliste klassikaaslaste protsendi, kes nimetasid teda vastava käitumise korral. Kuna mõlemad, nii ohvri kui ka kiusaja käitumist, kirjeldasid seitse küsimust, võis iga õpilase punktiskoor olla vahemikus 0-700 (Kõiv, 1997).

2.2.2 Parima sõbra ootuste küsimustik

Parima sõbra ootuste küsimustik (Best Friend Expectation Questionnaires: Rey ja Cohen, 1996) on eestindatud Birk (2020) poolt ning sellega on võimalik mõõta sõpruse tähendust seoses parima sõbraga kahest aspektist – käitumuslik ja loomuomane (isiksuse psühholoogiliste joontega seotud) sõprus, kusjuures käitumuslik ja loomuomane sõprus jaotuvad kuue tegevuse (tugi, lähedus, intiimsus, ühendus, sarnasus ja kiindumus) alla. Kirjalikus küsimustikus oli kokku 18 väidet, mis jaotusid 10 alaskaala vahele järgmiselt: käitumuslik tugi (jagamine, aitamine), loomuomane tugi (usaldusväärne, teiste tunnetega arvestav), käitumuslik lähedus (saladuste jagamine, omavaheline suhtlus), loomuomane lähedus (usaldamine, mõistmine), käitumuslik ühendus (käitumuslik sobivus, seltskond), loomuomane ühendus (truudus, lojaalsus), käitumuslik sarnasus (ühised tegevused, vastastikune mäng), loomuomane sarnasus (ühised huvid ja tõekspidamised), käitumuslik kiindumus (meeldimine), loomuomane kiindumus (aktsepteerimine, imetus).

Vastajad hindasid iga väidet 5-punktilisel Likert-tüüpi skaalal: „Ei ole üldse tähtis“; „Ei ole eriti tähtis“; „Ei oska öelda“; „On üsna tähtis“; „On väga tähtis“. Kõrgemad skoorid näitasid kõrgemaid ootusi parima sõbraga sõprussuhte kohta ning kodeeriti vastavalt 1 punkt „Ei ole üldse tähtis“; 2 punkti „Ei ole eriti tähtis“; 3 punkti „Ei oska öelda“; 4 punkti „On üsna tähtis“ ja 5 punkti „On väga tähtis“.

Parima sõbra ootuste küsimustiku skaala sisereliaabluse koefitsient Crohnbach $\alpha = 0,97$, mis näitab, et küsimused on omavahel tugevalt seotud ning küsimustiku tulemused on usaldusväärsed.

2.2.3 Avatud küsimused

Avatud küsimused parima sõbra kohta seoses ideaalse ja tegeliku parima sõbra omadustega, parima sõbraga kohtumise aja ning parima sõbraga kohtumise asjaolude kohta on valideeritud eelnevas (Birk, 2020) uurimuses. Avatud küsimusi oli neli. Esimene küsimus puudutas seda, milliseid omadusi peetakse tähtsaks ideaalse parima sõbra puhul (Milline peaks olema sinu parim sõber?). Teises küsimuses küsiti, et milliseid omadusi peetakse tähtsaks tegeliku parima sõbra puhul (Mis iseloomustab sinu parimat sõpra?). Kolmas küsimus puudutas parima sõbraga kohtumise asjaolusid (Kuidas sa parima sõbraga kokku said?), samal ajal kui neljas küsimus keskendus sellele, millal sõprussuhe alguse sai (Kuna sa parima sõbraga kokku said?).

2.3 Protseduur

Uurimuse läbiviimiseks kohtuti kõigepealt koolijuhtkonnaga, et saada luba uurimuse läbiviimiseks nende koolis. Kohapeal sai kokkulepitud, et tulla õpetajate infotundi oma uurimust tutvustama, et saada klassijuhatajate poolne nõusolek. Kokkuleppel klassijuhatajatega saatsid nad 284-le lapsevanemale digitaalse nõusoleku teate küsimustiku läbiviimiseks.

Uurimuses osalemiseks ei saadud nõusolekut 7 (3%) lapsevanemalt. Õpilastelt küsiti nõusolekut ja tutvustati uurimust kohapeal. Vastamine oli vabatahtlik ning kohapeal olevatest õpilastest loobujaid ei olnud. Vastajatele tagati anonüümsus sellega, et igauks sai ümbrikus oleva paber kandjal küsitlusankeedid, mille ära täites said õpilased ise sulgeda ümbrikusse.

Küsimustiku täitmine viidi läbi igas klassis klassijuhatajatunni ajal. Uurimistöö läbiviija oli koolis kohapeal, et koguda küsitluse jaoks vajaminevaid andmeid. Uuringu läbiviimine toimus 09.10 -19.10.2023.

2.4 Andmeanalüüs

Eakaaslaste nimede loendiga (eestindanud ja valideerinud Kõiv, 1997) selgitati välja ohvrid, kiusajad ja kiusamisega mitteseotud õpilased. Toetudes uurimustrumendile, et kõik, kes said skoori üle 200 loeti kas kiusajateks või ohvriteks ning need õpilased kelle skoorid jäid alla 200 loeti kiusamisega mitteseotud õpilasteks.

Avatud küsimuste vastused kategoriseeriti vastuste põhjal käsitsi kasutades kvantitatiivset sisuanalüüsi ja vastajad nummerdati järjestikku vahemikus 1 kuni 232. Kategooriad tekkisid induktiivselt. Tulemuste esitamisel kasutati protsente ja arvulisi näitajaid, esitades neid sagedustabelitena.

Parima sõbra ootuste küsimustiku andmed sisestati MS Exeli tabelisse ja andmeid analüüsiti kvantitatiivse andmeanalüüsi andmetöötlusprogrammiga JASP. Keskmiste võrdlemiseks kasutati t -testi ja avatud vastuste kategooriate ja alakategooriate protsentide vaheliseks võrdluseks kasutati χ^2 testi.

3. Tulemused

Selles peatükis kirjeldatakse uurimuse tulemusi.

Eakaaslaste nimede loendiga (Kõiv, 1997) selgitati välja, kes on kiusajad, ohvrid ja kiusamisega mitteseotud õpilased. Ankeeti täitis 232 õpilast, kellest 53% (n=122) olid poisid ja 47% (n=110) olid tüdrukud. Õpilaste skoorid ohvriskaalal varieerusid 0 - 440 ja kiusaja skoorid skaalal 0 - 414. Uurimusest ilmnes, et kiusajaid oli 12 (5%), kellest 9 (75%) olid poisid ja 3 (25%) olid tüdrukud, keskmise vanusega $M=12,73$; $SD=1,68$. Ohvreid oli 14 (6%), kellest 12 (86%) olid poisid ja 2 (14%) tüdrukud, keskmise vanusega $M=13$; $SD=1,57$. Kiusamisega mitteseotuid oli kokku 206, kellest 100 (49%) olid poisid ja 106 (51%) tüdrukud, keskmise vanusega $M=12,5$; $SD=1,77$.

3.1 Parima sõbraga seotud sõprussuhte hinnang kiusajatel, ohvritel ja kiusamisega mitte seotud õpilastel

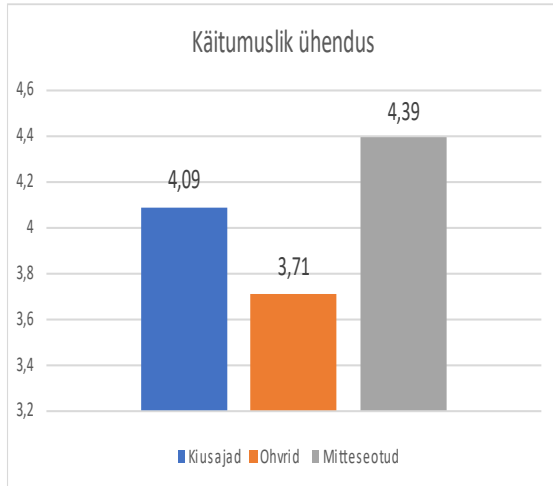
Uurimistulemuste esimese osa moodustas kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste võrdlemine parima sõbra ootuste küsimustiku 10 alaskaala lõikes (käitumuslik tugi, loomuomane tugi, käitumuslik lähedus, loomuomane lähedus, käitumuslik ühendus, loomuomane ühendus, käitumuslik sarnasus, loomuomane sarnasus, käitumuslik kiindumus, loomuomane kiindumus).

Võrreldes 10 alaskaala lõikes kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste keskmisi näitajaid *t*-testiga, tuli välja erinevus kahel alaskaalal: käitumuslik ühendus ohvri ja kiusamisega mitteseotud õpilaste võrdluses ($t= 2,93$; $p= 0,01$) ning loomuomane tugi võrreldes kiusaja ja ohvri ($t= 1,69$; $p= 0,05$) skoores ja loomuomane tugi võrreldes ohvri ja kiusamisega mitteseotud õpilaste ($t= 1,75$; $p= 0,04$) skoores (Tabel 1).

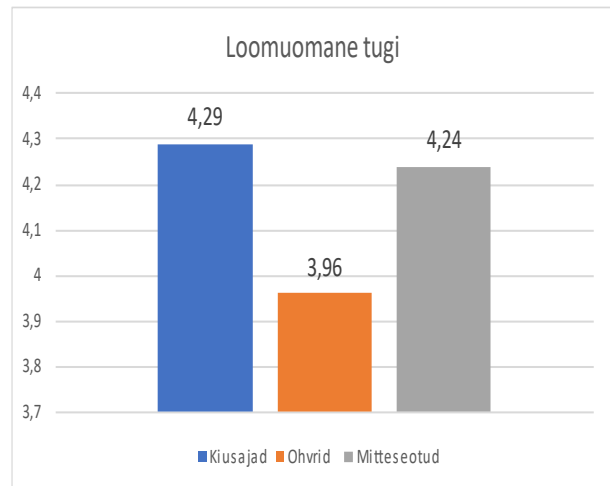
Tabel 1. Kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste võrdlus parima sõbra ootuste küsimustiku 10 alaskaala lõikes

Ala- skaalad	Kius ajad	Ohvrid	Kiusa- misega mitte- seotud	<i>t</i> A-B	<i>p</i>	<i>t</i> A-C	<i>p</i>	<i>t</i> B-C	<i>p</i>
	(A)	(B)	(C)						
Käitumuslik tugi	3,96	3,71	3,94	0,83	0,20	0,10	0,46	1,02	0,16
Loomuomane tugi	4,29	3,96	4,24	1,69	0,05	0,37	0,36	1,75	0,04
Käitumuslik lähedus	3,58	3,54	3,56	0,16	0,44	0,11	0,46	0,11	0,46
Loomuomane lähedus	4,25	4,18	4,20	0,28	0,39	0,29	0,39	0,09	0,46
Käitumuslik ühendus	4,09	3,71	4,39	1,13	0,14	1,4	0,09	2,93	0,01
Loomuomane ühendus	4,17	4,21	4,38	0,26	0,40	1,45	0,08	1,33	0,10
Käitumuslik sarnasus	4,09	4,04	3,80	0,22	0,41	1,52	0,07	1,49	0,07
Loomuomane sarnasus	3,26	3,07	3,08	0,62	0,27	0,77	0,22	0,04	0,49
Käitumuslik kiindumus	4,42	4,29	4,39	0,52	0,30	0,13	0,45	0,59	0,28
Loomuomane kiindumus	4,42	4,19	4,26	1,0	0,16	0,96	0,17	0,42	0,34

Paariviisilises võrdluses ilmnes, et käitumusliku ühenduse alaskaala keskmised skoorid olid madalamad ohvritel ($M=3,71$) võrreldes kiusamisega mitteseotud õpilastega ($M=4,39$), kusjuures tegu oli statistiliselt olulise erinevusega, kuigi ka kiusajatel ($M=4,09$) oli madalam skoor käitumusliku ühenduse alaskaalal võrreldes kiusamisega mitteseotutega, siis erinevus ei olnud statistiliselt oluline (Joonis 1).

Joonis 1. Käitumuslik ühenduse võrdlus kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilastel (keskmised tulemused hinnanguskaalal)

Joonis 2. Loomuomase toe võrdlus kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste (keskmised tulemused hinnanguskaalal)

Uurimusest ilmnas, et loomuomase toe alaskaala keskmised skoorid olid kõrgemad kiusamisega mitteseotud õpilastel ($M=4,24$) võrreldes ohvritega ($M=3,96$) ning kiusajatel ($M=4,29$) võrreldes ohvritega, kusjuures tegu oli statistiliselt olulise erinevusega (Joonis 2).

Kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste võrdlus parima sõbra ootuste küsimustiku alaskaalades: käitumuslik kiindumus, käitumuslik tugi, loomuomane ühendus, käitumuslik sarnasus, loomuomane lähedus, käitumuslik lähedus ja loomuomane sarnasus statistiliselt olulisi erinevusi paariviisilises võrdluses ei ilmnenu. Kõrgamad skoorid kaldusid olema uuritavatel käitumuslikus kiindumuses, loomuomasel kiindumuses, loomuomasel läheduses ja ning madalamad skoorid loomuomane sarnasuse, käitumuslik läheduse, käitumuslik toe alaskaaladel.

3.2 Kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud parima sõbra omadustest, millal ja kuidas kohtuti oma parima sõbraga

Avatud küsimuste uurimustulemuste vastuste analüüs.

Esimese ja teise avatud vastustega küsimuste vastused jaotusid 5 kategooriasse, mis mainingute protsentuaalse esinemissageduste järgi jaotati 14 alakategooriasse: (1) prosotsiaalne abistamine: toetamine, aitamine, hoolitsemine, jagamine/ära kuulamine; (2) sarnasus: ühised huvid, sarnane huumor; (3) positiivsed omadused: huumorimeel/rõõmsameelsus, sõbralikkus,

heasüdamlik/aus/abivalmis; (4) positiivne hinnang sõbra kohta: armas/tore/äge, usaldusväärne, aktsepteerimine; (5) sotsiaalne kompetents: hea käitumine, ei ole agressiivne.

Esimesele avatud küsimusele „Milline peaks olema parim sõber?“ (ideaalne sõber) jättis 232-st õpilasest vastamata 16 õpilast (7%) ning kategooriate ja alakategooriate mainingute esinemissagedused on toodud tabelis 2. Ideaalse parima sõbra kohta antud hinnangute võrdluseks seoses mainingute protsentuaalse esinemissagedusega kõikide kategooriate ja alakategooriate lõikes kasutati χ^2 testi (lisa 1), kusjuures allpool tuuakse välja statistiliselt olulised erinevused.

Tabel 2. *Kategooriate ja alakategooriate mainingute sagedused protsentides (mainingute arv) ideaalse parima sõbra kohta kolmel uuritavate grupil*

Kategooria	Alakategooria	Ohver % (f)	Kiusaja % (f)	Kiusamisega mitteseotud % (f)
Prosotsiaalne käitumine	Kokku	22%(20)	26%(16)	19%(119)
	Toetamine	9%(8)	3%(2)	5%(28)
	Aitamine	9%(8)	10%(6)	4%(25)
	Hoolitsemine	2%(2)	10%(6)	8%(53)
	Jagamine, ära kuulamine	2%(2)	3%(2)	2%(13)
Sarnasus	Kokku	6%(6)	10%(6)	8%(50)
	Ühised hobid/tegevused	2%(2)	3%(2)	4%(23)
	Sarnane huumor	4%(4)	7%(4)	4%(27)
Positiivsed omadused	Kokku	40%(38)	31%(20)	33%(207)
	Huumorimeel/rõõmsameelsus	4%(4)	7%(4)	3%(20)
	Sõbralikkus	15%(14)	14%(10)	7%(41)
	Heasüdamlik/aus/abivalmis	21%(20)	10%(6)	23%(146)
Positiivne hinnang sõbra kohta	Kokku	26%(24)	23%(14)	30%(187)
	Armas/tore/äge	18%(16)	10%(6)	13%(80)
	Usaldusväärne	4%(4)	10%(6)	13%(83)
	Aktsepteerimine	4%(4)	3%(2)	4%(24)
Sotsiaalne kompetents	Kokku	6%(6)	10%(6)	10%(60)
	Hea käitumine	4%(4)	3%(2)	3%(16)
	Ei ole agressiivne	2%(2)	7%(4)	7%(44)

Kõige sagedamini kirjeldati ideaalset parima sõbra positiivseid omadusi nagu heasüdamlikkus, ausus ja abivalmidus, kusjuures ohvrid ja kiusajad kirjeldasid ideaalset sõpra sagedamini sõbralikuna kui kiusamisega mitteseotud õpilased (statistiliselt olulised erinevused vastavalt: $\chi^2=7,97$; $p<0,01$; $\chi^2=7,46$; $p<0,01$) ning kiusamisega mitteseotud tõi sagedamini kui kiusajad ideaalse sõbra puhul välja sellised positiivseid omadusi nagu heasüdamlikkus, ausus ja abivalmidus (statistiliselt olulised erinevused: $\chi^2=6,18$; $p<0,01$). Samuti sisaldasid ideaalse

parima sõbra kirjeldused *positiivseid hinnanguid sõbra kohta* nagu aktsepteerimine, armas ja tore, kuid kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangul oli ideaalne parim sõber sagedamini usaldusväärne ($\chi^2=6,30$; $p<0,05$) kui ohvrite hinnangul. Kolmandaks kategooriaks, milliseid kirjeldusi ideaalsele parimale sõbrale anti oli *prosotsiaalne käitumine*, kus uuritavad tõid välja toetamise, jagamise ja ära kuulamise, kusjuures kiusajad märkisid sagedamini kui teised uuritavad, et sõber aitab ja hoolitseb. Ideaalset parimat sõpra kirjeldati veel sarnasuste alusel nagu sarnased hobid/tegevused ja huumorimeel ning toodi mõningatel juhtudel välja ka sellised sotsiaalset kompetentsi näitavad tunnused nagu hea käitumine ja mitteagressiivsus.

Teisele avatud küsimusele „Mis iseloomustab *sinu* parimat sõpra“ (tegelik sõber) jättis 232-st õpilasest vastamata 32 õpilast (14%). Vastuste analüüsis seoses tegeliku parima sõbra kirjeldustega ilmnenuid kategooriate ja alakategooriate protsentuaalne esinemissagedus on toodud tabelis 3 ja lisa 2 protsentide vahelised võrdlused kategooriate ja alakategooriate lõikes.

Tabel 3. *Kategooriate ja alakategooriate mainingute sagedused protsentides (mainingute arv) tegeliku parima sõbra kohta kolmel uuritavate grupil*

Kategooriad	Alakategooriad	Ohver % (f)	Kiusaja % (f)	Kiusamisega mitteseotud % (f)
Prosotsiaalne käitumine	Kokku	22%(14)	13%(9)	12%(67)
	Toetamine	2%(1)	3%(2)	3%(16)
	Aitamine	15%(10)	3%(2)	3%(16)
	Hoolitsemine, Jagamine, ära kuulamine	3%(2)	6%(4)	5%(27)
		2%(1)	1%(1)	1%(8)
Sarnasus	Kokku	4%(2)	7%(5)	10%(55)
	Ühised hobid/tegevused	2%(1)	1%(1)	6%(35)
	Sarnane huumor	2%(1)	6%(4)	4%(20)
Positiivsed omadused	Kokku	24%(15)	39%(26)	33%(175)
	Huumorimeel/rõõmsa- meelsus	3%(2)	12%(8)	7%(36)
	Sõbralikkus	2%(1)	9%(6)	5%(26)
	Heasüdamlik/aus/abivalmis	19%(12)	18%(12)	21%(113)
Positiivne hinnang sõbra kohta	Kokku	45%(30)	39%(26)	41%(224)
	Armas/tore/äge	30%(20)	21%(14)	28%(150)
	Usaldusväärne	9%(6)	6%(4)	9%(51)
	Aktsepteerimine	6%(4)	12%(8)	4%(23)
Sotsiaalne kompetents	Kokku	5%(3)	2%(2)	4%(23)
	Hea käitumine	3%(2)	1%(1)	1%(7)
	Ei ole agressiivne	2%(1)	1%(1)	3%(16)

Tegeliku sõbra juures kirjeldati kõige sagedamini *positiivseid hinnanguid* nagu armas ja tore, kusjuures ohvrid kirjeldasid tegelikku parimat sõpra sagedamamini hinnanguga, et ta on usaldusväärne võrreldes kiusajatega, kuid kiusajate hinnangul pidasid nad tegeliku parima sõbra juures oluliseks aktsepteerimist ($\chi^2=7,14$; $p<0,05$) võrreldes kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangutega. Samuti sisaldasid tegeliku parima sõbra kirjeldused *positiivseid omadusi* nagu heasüdamlik, aus ja abivalmis, kusjuures kiusamisega mitteseotud õpilased pidasid seda tegeliku parima sõbra juures olulisemaks võrreldes kiusaja ja ohvriga. Kolmandaks kategooriaks, milliseid kirjeldusi tegeliku parima sõbra kohta anti oli *prosotsiaalne käitumine*, kus uuritavad töid välja toetamise, jagamise ja ära kuulamise, kusjuures ohvrid märkisid sagedamini kui kiusajad ($\chi^2=6,42$; $p<0,05$) ja kiusamisega mitteseotud ($\chi^2=22,51$; $p<0,05$) õpilased, et tegelik sõber on see, kes aitab. Tegelikku parimat sõpra kirjeldati veel *sarnasuste* alusel nagu ühised hobid/tegevused ja sarnane huumor, siis kiusajad pidasid seda teiste uuritavatega võrreldes olulisemaks. Mõningatel juhtudel töid vastajad välja *sotsiaalset kompetentsi* näitavaid tunnuseid nagu hea käitumine ja mitteagressiivsus.

Kolmandale avatud küsimusele „Kuna kohtusid oma parima sõbraga?“ jättis 232-st õpilasest vastamata 28 õpilast (12%). Õpilaste poolt antud vastused kolmandale küsimusele jaotati mainingute alusel 5 kategooriasse: (1) lähinädalal: eile/täna, eelmisel nädalal; (2) 1-5 aasta eest (teismeeas): eelmisel aastal, 2 aastat tagasi, 3 aastat tagasi, 4 aastat tagasi, 5 aastat tagasi; (3) rohkem kui 5 aasta eest (kainikuiga): 2017, 2016, 6 aastat tagasi, 2014, esimeses klassis; (4) lapseas: sünnist saati, lasteaia, 2-4 aastane; (5) puudub parim sõber: ei ole sõpra. Statistiliselt olulised erinevused χ^2 ilmnesisid 2 kategoorias, mis on toodud tabelis 4.

Tabel 4. *Kategooriate mainingute sagedused ja nende paariviisiline võrdlus parima sõbraga kohtumise aeg*

Kategooriad	Ohver % (f) (A)	Kiusaja % (f) (B)	Kiusamisega mitteseotud % (f) (C)	χ^2 A-B	p	χ^2 A-C	p	χ^2 B-C	p
Lähinädalal	15% (2)	17% (2)	9% (15)	0,03	0,87	0,39	0,53	0,72	0,39
1-5 aasta eest (teismeeas)	7% (1)	17% (2)	13% (21)	0,57	0,45	0,38	0,54	0,15	0,70
Rohkem kui 5 aasta eest (kainikuiga)	42% (6)	8% (1)	41% (67)	3,91	0,05	0,02	0,88	4,99	0,03
Lapseeas	21% (3)	16% (2)	28% (47)	0,09	0,76	0,33	0,56	0,8	0,37
Puudub parim sõber	15% (2)	42% (5)	9% (14)	2,46	0,12	0,52	0,47	12,74	0,003

Kõige sagedamini mainiti, et parima sõbraga saadi kokku *rohkem kui viie aasta eest*, kusjuures kiusamisega mitteseotud õpilastel ja ohvritel sai sõprussuhe alguse juba *lapseeas*. Kolmandaks kategooriaks tuli välja, et kiusajate sõprussuhted said alguse pigem *lähinädalal* võrreldes kiusamisega mitteseotud õpilastega ning *1-5 aasta eest* võrreldes ohvriga. Kategooria *puudub parim sõber*, oli sagedasem kiusajate poolt antud hinnangute puhul (statistiliselt oluline erinevus: $\chi^2=12,74$; $p<0,05$) võrreldes kiusamisega mitteseotud õpilastega.

Neljandale avatud küsimusele „Parima sõbraga saime kokku kuidas?“ jättis 232-st õpilasest vastamata 15 õpilast (6%). Õpilaste poolt antud vastused neljandale küsimusele kategoriseeriti mainingute järgi 6 kategooriasse: (1) lapsena: lapsena koos mängides; (2) oleme klassikaaslased: koolis, koos õppides (ühes klassis); (3) vanemate kaudu: ema tutvustas; (4) eakaaslaste kaudu: sõprade kaudu, internetis sõpradega mängides; (5) huvitegevused: trennis; (6) puudub sõber: ei ole sõpra.

Statistiliselt olulised erinevused χ^2 esinesid kahe kategooria võrdluses (Tabel 5).

Tabel 5. *Kategooriate mainingute sagedused ja nende paariviisiline võrdlus parima sõbraga kohtumise asjaolud*

Kategooriad	Ohver % (f) (A)	Kiusaja % (f) (B)	Kiusamisega mitteseotud % (f) (C)	χ^2 A-B	p	χ^2 A-C	p	χ^2 B-C	p
Lapsena (koos mängides)	36% (5)	17% (2)	24% (46)	1,19	0,28	0,94	0,33	0,34	0,56
Oleme klassikaaslased	29% (4)	17% (2)	47% (88)	0,52	0,47	1,62	0,20	3,96	0,05
Vanemate kaudu	7% (1)	8% (1)	5% (10)	0,01	0,91	0,09	0,76	0,21	0,65
Eakaaslaste kaudu	7% (1)	8% (1)	9% (18)	0,01	0,91	0,08	0,78	0,02	0,90
Huvitegevused	7% (1)	8% (1)	8% (15)	0,01	0,91	0,01	0,92	0,004	0,95
Puudub parim sõber	15% (2)	42% (5)	7% (14)	2,46	0,12	0,89	0,35	15,69	0,00

Kõige sagedamini mainiti vastajate poolt, et parim sõber on leitud *klassikaaslaste seast*, kusjuures tuli välja statistiliselt oluline erinevus kiusajate ($\chi^2=3,96$; $p<0,05$) ja kiusamisega mitteseotud õpilaste vahel. Enim maininguid sai ohvritelt ja kiusamisega mitteseotud õpilastelt, et parima sõbraga saadi kokku *lapsena koos mängides*. Kategooria *puudub parim sõber*, oli sagedamini mainitud kiusajate poolt võrreldes ohvritega ja kiusamisega mitteseotud õpilastega, kusjuures erinevus kiusajate ja kiusamisega mitteseotud õpilaste vahel oli statistiliselt oluline ($\chi^2=12$; $p<0,05$). Veel toodi välja, et parima sõbraga saadi kokku *vanemate, eakaaslaste või huvitegevuse kaudu*.

Arutelu

Magistritöö eesmärk oli võrrelda kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnanguid parima sõbra kohta, lähtudes neljast aspektist – sõpruse olemus, ideaalse ja tegeliku parima sõbra omadused, parima sõbraga kohtumise aeg ning parima sõbraga kohtumise asjaolud.

Autor püstitas uurimustöös küsimuse, kuidas erinevad ohvrite, kiusajate ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud parima sõbra kohta, pidades silmas sõpruse olemust, ideaalse ja tegeliku parima sõbra omadusi, parima sõbraga kohtumise aega ning parima sõbraga kohtumise asjaolusid.

Kui noored jõuavad teismeikka, hakkavad nad sõprussuhetes hindama selliseid tunnuseid nagu usaldus, intiimsus ja emotsionaalne tugi (Berndt, 2004). Selle aja jooksul muutub sõprus lihtsalt meeldivast ajaviitest pigem tähtsaks tugipunktiks, kus noorukid leiavad toetust, saades jagada muresid ja tunda kuuluvustunnet. Inimese heaolu jaoks on sõprussuhted üliolulised, sest need pakuvad emotsionaalset tuge (Dunbar, 2021). Laste sõprussuhete arengul on neli põhietappi, millest antud uurimuses keskenduti neljandale etapile, mis algab noorukieas, kus väljakutseks on mõne tunnuse (nt lojaalsus, vastastikune toetus, pühendumus) ülekandmine heteroseksuaalseteks suheteks (Pellegrin & Blatchford, 2000).

Uurimistöö tulemusena selgus, et õpilaste hinnangud erinesid kahel alaskaalal: käitumuslik ühendus, mis näitab parimate sõprade vahelist käitumuslikku sobivust ning seltskonna ja kaasluse pakkumist ning loomuomane tugi, mis väljendab parimate sõprade vahelisel usaldusväärsusel ja teise tunnetega arvestavalt (Furman & Bierman, 1984). Uurimistulemused näitasid, et kiusamisega mitteseotud õpilased pidasid parimate sõprade vahelisi suhteid ja üksteisega käitumist olulisemaks võrreldes ohvritega ning ohvrid pidasid parima sõbraga usaldusväärsust ja sõbra tunnetega arvestamist vähemtähtsaks võrreldes kiusajate ja kiusamisega mitteseotud õpilastega. Sõprade vahel on oluline säilitada autentne suhtlus, võimaldada vabadust olla oma tõeline mina ning võtta endale vastutus suhete kvaliteedi eest. Sõprussuhted on olulised, kuna pakuvad sotsiaalset tuge ja toetust, mis on osa kaasaegsest sõpruse arusaamast. Oluline on märkida, et sõprus ei peaks põhinema üksnes kasulikkusel, vaid pigem on ressursside vahetamine sõprussuhete loomulik tulemus, mitte iseseisev eesmärk. Kõik need omadused muudavad sõprussuhted nõudlikeks ja nende haldamine võib olla keeruline (Policarpo, 2015).

Mõõtes sõpruse olemust parima sõbraga teistel alaskaaladel – käitumusliku tugi (jagamine, aitamine), käitumuslik lähedus (saladuste jagamine, omavaheline suhtlus), loomuomane lähedus (usaldamine, mõistmine), loomuomane ühendus (truudus, lojaalsus), käitumuslik sarnasus (ühised tegevused, vastastikune mäng), loomuomane sarnasus (ühised huvid ja tõekspidamised), käitumuslik kiindumus (meeldimine), loomuomane kiindumus (aktsepteerimine, imetus) statistilisi erinevusi ei olnud. Ohvrid, kiusajad ja kiusamisega mitteseotud õpilased hindasid sõpruse juures nimetatud alaskaalad sarnaselt. Seejuures hinnati parima sõbra suhetes kõrgemalt käitumuslikku kiindumust, mis näitab sisult meeldimist, loomuomast kiindumust (aktsepteerimine ja imetus) ja loomuomast lähedust (usaldamine ja mõistmine) ning suhteliselt vähem tähtsaks peeti parima sõbra suhetes loomuomast sarnasust (ühised huvid ja tõekspidamised), käitumuslikku lähedust (saladuste jagamist, omavaheline suhtlus) ja käitumuslikku tuge (jagamine, aitamist).

Varasemas Birk (2020) uuringus on selgunud, et probleemsete ja mitteprobleemsete õpilaste hinnanguid sõpruse olemuse kohta parima sõbraga on erinevad kahe uuritava grupi vahel käitumusliku kiindumuse (meeldimine) ja loomuomase ühenduse (seotus, truudus, lojaalsus) kvaliteedi osas. Mitteprobleemsed õpilased hindasid käitumuslikku kiindumust kõrgemalt kui probleemsetelt käituvad õpilased. Käesolevas uurimuses selgus, et eelnimetatud hinnangute aspektid (käitumuslik kiindumus ja loomuomane ühendus) parima sõbraga sõprusele olid samuti kõrgelt hinnatud nii kiusajatel, ohvritel kui ka kiusamisega mitteseotud õpilastel, mis võib viidata ealistele erinevustele noorukiealiste suhetes sõbraga seoses vastastikuse meeldivuse ja seotusega, truuduse ja lojaalsusega sõpruses.

Antud uuringu tulemused toovad esile, et ideaalse parima sõbra juures hinnatakse kõige enam positiivseid omadusi. Nii kiusamise ohvrid, kiusajad kui ka kiusamisega mitteseotud õpilased jagasid sarnast arusaama huumorimeele ja rõõmsameelsuse tähtsusest parima ideaalse sõbraga sõprussuhetes. Siiski, kui rääkida sõbralikkusest, olid ohvrid ja kiusajad selgelt eristatavad, samas kui ideaalse parima sõbra hindamisel andsid ohvrid ja kiusamisega mitteseotud õpilased heasüdamlikkuse, aususe ja abivalmiduse kohta kõrgemaid hinnanguid. Positiivseid hinnanguid parima ideaalse sõbra kohta, nagu aktsepteerimine, jagasid kõik uuritavad gruppidega võrdselt. Ent usaldusväärse osas ilmnes erinevusi, kus ohvrid pidasid seda vähem oluliseks võrreldes kiusajate ja kiusamisega mitteseotud õpilastega. Ohvrid pidasid positiivse hinnanguna oluliseks, et ideaalne parim sõber peaks olema armas, tore ja äge.

Prosotsiaalne käitumine, näiteks abistamine ja hoolitsemine, osutus ideaalse sõbra juures oluliseks kõigi uuritavate jaoks, kuigi kiusajad kaldusid neid hinnanguid ideaalsele parimale sõbrale sagedamini andma. Nad otsivad parimaid sõpru, kes suudaksid aidata ja hoolitseda, hoolimata nende käitumisest. Rabaglietti ja Ciairano (2008), tõid välja, et sõbrad, kes üksteist abistavad ja kaitsevad, loovad turvalise ja hoolivama keskkonna, kus mõlemad pooled saavad areneda ja kasvada. Ideaalse parima sõbra kirjeldamisel peeti sarnasuste osas oluliseks ühiseid hobisid ja huumorimeelt, mis rõhutab ühiste huvide olulisust sõprussuhetes. Ühine aeg loob mälestusi, tugevdab sidet ning aitab mõista ja toetada teineteist erinevatel eluetappidel ning koosveedetud aeg on sõpruse alustala, kus inimesed vabatahtlikult jagavad hetki ja kogemusi. (Ponti *et al.*, 2010). Sotsiaalset kompetentsust, head käitumist ja mitteagressiivsust pidasid kõik uuritavad ühtmoodi oluliseks, kuid kiusajad ja kiusamisega mitteseotud õpilased mainisid mitteagressiivsust rohkem võrreldes ohvritega.

Uuringu tulemused toovad esile, et tegeliku parima sõbra hindamisel peeti kõige olulisemaks positiivseid hinnanguid. Positiivsete hinnangute, nagu armas ja tore, esiletõstmine näitab, et noorukid otsivad sõpru, kes pakuvad emotsionaalset tuge ja positiivset suhtlemist. Ohvrid mainisid sagedamini, et tegelik parim sõber on usaldusväärne, võrreldes kiusajatega, kes rõhutavad aktsepteerimise tähtsust. See võib viidata sellele, et kiusamise kogemus võib mõjutada inimeste prioriteete sõprussuhetes ning ohvrid võivad otsida sõpru, keda nad saavad usaldada.

Positiivsete omaduste, nagu heasüdamlikkuse, aususe ja abivalmiduse rõhutamine kõigis kolmes grupis tegeliku parima sõbra juures näitab, et inimesed hindavad sõpru, kes on heasüdamlikud ja ausad ning valmis toetama neid erinevates olukordades. Kiusamisega mitteseotud õpilased mainisid neid omadusi rohkem kui kiusajad ja ohvrid, mis võib näidata nende suuremat tundlikkust emotsionaalsete ja moraalsete väärtuste suhtes.

Antud uurimusest tuli välja, et prosotsiaalne käitumine, nagu toetamine, jagamine ja ära kuulamine olid olulised aspektid. Sarnasele järeldusele tuli ka Seero (2014) uurimuses, kus selgus, et tüdrukud hindasid ootusi sõpruse neljale tunnusele nagu toetus, lähedus, sarnasus ja kiindumus kõrgemalt kui poisid. Samas ei tulnud seda välja kolmanda ja kuuenda klassi õpilaste võrdluses.

Ühiste huvide ja sarnase huumorimeele olulisus tegeliku parima sõbra juures rõhutab selle tähtsust sõprussuhetes. Kõik kolm gruppi mainisid sarnaselt tegeliku parima sõbra

sotsiaalset kompetentsust, nagu hea käitumine ja mitteagressiivsus, mis näitab, et õpilased hindavad positiivset ja respektiivset suhtlemist sõprussuhetes parima sõbraga.

Ohvritel ja kiusamisega mitteseotud õpilastel sai parima sõbraga sõprussuhe alguse rohkem kui viie aasta eest ning nende parimad sõbrad on peamiselt nende klassikaaslased. Sarnase tulemuse sai Birk (2020) uurimuses, milles selgus, et pikim parima sõbra sõprussuhe on kestnud neliteist aastat ja kõige sagedamini sai sõprussuhe alguse klassikaaslastega suheldes.

Kõige sarnasemalt vastasid ohvrid, kiusajad ja kiusamisega mitteseotud õpilased, et parima sõbraga saadi kokku vanemate, eakaaslaste või huvitegevuse kaudu.

Kiusajad võrreldes kiusamisega mitteseotutega tõid vastustest sagedamini esile, et neil puudub parim sõber. Samuti toob Birk (2020) välja, et probleemsetel õpilastel on keeruline leida parimat sõpra, sest pooltel puudus üldse sõber.

Noored, kellel esinevad vaimse tervise probleemid, võivad kogeda raskusi teistega suhtlemisel ning see võib omakorda põhjustada probleeme sõpradevahelises suhtluses (Dryburgh *et al.*, 2020). Kiusajad võivad kogeda raskusi lähedaste ja toetavate suhete loomisel teistega. Kiusamiskäitumine võib viia isoleerituse ja sotsiaalse tõrjutuseni, mis omakorda takistab lähedaste sõprussidemete teket või säilitamist. Lisaks võib kiusajatel olla negatiivne suhtumine teistesse, mis raskendab sügavate ja toetavate sõprussuhete loomist. Samuti võivad kiusajad olla oma käitumisega nii hõivatud, et ei pruugi pöörata piisavalt tähelepanu teiste inimeste vajadustele, mis võib kahjustada nende võimalusi luua ja hoida tugevaid sõprussuhteid (Ulfah & Gustina, 2020). Samuti näitavad Kapi jt (2007) uuringu tulemused, et mitmed sotsiaalsed tegurid, nagu negatiivsed perekondlikud suhted, puuduv akadeemiline motivatsioon ja lähedaste sõprade puudumine, olid seotud noorukite emotsionaalsete ja käitumisprobleemidega.

Töö praktiline väärtus seisneb parima sõbra suhte mõistmises ja selle tunnustamises. See aitab sügavamalt mõista, kuidas sõprussuhted meid mõjutavad ning toob välja parima sõbra olulisuse. Lisaks annab see töö mõtteid, kuidas selgitada sõprussuhte olemust, lähtudes parima sõbra rollist.

Ühelt poolt võib töö nõrkuseks pidada väikest valimit, kuid teiselt poolt annab läbi töötatud protsess võimaluse edasisteks edukateks uuringuteks. Tulevikus võiks uuringu läbi viia suurema valimiga, mis võimaldaks saada üldistatavamaid tulemusi. Suurem valim võimaldaks veelgi selgemalt mõista sõprussuhete olemust ja probleemsete õpilaste arvamusi parima sõbra kohta erinevates olukordades.

Tänu sõnad

Täna kooli juhtkonda ja klassijuhatajaid, kes aitasid kaasa küsimustiku läbiviimise korraldamisele. Veel täna oma magistratöö juhendajat, Kristi Kõivu, nõuannete ja toetuse eest.

Autorluse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Üllike Luts

Kasutatud kirjandus

- Bagwell, C. L., & Schmidt, M. E. (2013). *Friendships in childhood and adolescence*. Guilford Press. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.utlib.ut.ee/lib/tartu-ebooks/reader.action?docID=759906&query=Friendships>
- Berndt, T. J. (2004). Children's friendships: Shifts over a half-century in perspectives on their development and their effects. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50(3), 206-223. https://www.jstor.org/stable/23096162?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents
- Birk, K. (2020). *Probleemselt käituvate ja mitteprobleemselt käituvate õpilaste hinnangud parima sõbra kohta* [magistritöö, Tartu Ülikool]. DSpace. <https://cuts.top/G7FO>
- Branje, S. J., Frijns, T. O. M., Finkenauer, C., Engels, R., & Meeus, W. I. M. (2007). You are my best friend: Commitment and stability in adolescents' same-sex friendships. *Personal Relationships*, 14(4), 587-603. <https://tinyurl.com/2tyxt3me>
- Bukowski, W. M., Buhrmester, D., & Underwood, M. K. (2011). Peer relations as a developmental context. In M. K. Underwood & L. H. Rosen (Eds.), *Social development: Relationships in infancy, childhood, and adolescence* (pp. 153–179). The Guilford Press. <https://www.guilford.com/excerpts/underwood2.pdf?t=1>
- Chow, C., Roelse, H., Buhrmester, D., & Underwood, M. K. (2012). Transformations in friend relationships across the transition into adulthood. In B. Laursen, & W. A. Collins (Eds.), *Relationship pathways: From adolescence to young adulthood* (pp. 91-113). Publisher: Sage. <https://urlc.net/vNd9>
- Dryburgh, N. S., Khullar, T. H., Sandre, A., Persram, R. J., Bukowski, W. M., & Dirks, M. A. (2020). Evidence base update for measures of social skills and social competence in clinical samples of youth. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 49(5), 573-594. <https://mx0.psych.mcgill.ca/labs/dirks/jccap.pdf>
- Dunbar, R. (2021). *Friends: Understanding the power of our most important relationships*. Hachette UK. <https://cuts.top/DAdl>
- Fehr, B. (1995). *Friendship processes*. SAGE Publications, Incorporated. <https://cuts.top/DDMI>

- Furman, W., & Bierman, K. (1984). Children's conceptions of friendships: A multimethod study of developmental change. *Developmental Psychology*, 20(5), 925-931.
<https://tinyurl.com/hu3nnkkm>
- Güroğlu, B., van den Bos, W., & Crone, E. A. (2014). Sharing and giving across adolescence: An experimental study examining the development of prosocial behavior. *Frontiers in Psychology*, 5, 291. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2014.00291/full>
- Healy, M. (2017). Should children have best friends?. *Studies in Philosophy and Education*, 36, 183-195. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11217-016-9512-9>
- Kapi, A., Veltsista, A., Kavadias, G., Lekea, V., & Bakoula, C. (2007). Social determinants of self-reported emotional and behavioral problems in Greek adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 42, 594-598. <https://cuts.top/Fwiz>
- Krull, E. (2018). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. 3. trükk. Kirjastus: Tartu Ülikool
- Kõiv, K. (1997). Medali kaks poolt ehk ohvrite ja kiusajate kindlaksmääramine nooremas koolieas. I. Kraav, & K. Kõiv (Toim), *Lapse probleemid ja probleemid lapsega. Artiklite kogumik* (lk 62-71). Tartu: TÜ Kirjastus.
- Kõiv, K. (2006). *Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetaja kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt*. Tartu: Vali Press OÜ .
- MacEvoy, J. P., Papadakis, A. A., Fedigan, S. K., & Ash, S. E. (2016). Friendship expectations and children's friendship-related behavior and adjustment. *Merrill-Palmer Quarterly*, 62(1), 74-104. <https://tinyurl.com/mhx6v8tf>
- Moretti, M. M., & Peled, M. (2004). Adolescent-parent attachment: Bonds that support healthy development. *Paediatrics & Child Health*, 9(8), 551-555. <https://cuts.top/DAeU>
- Olweus, D. (2011). Bullying at school and later criminality: Findings from three Swedish community samples of males. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), 151–156. <https://doi.org/10.1002/cbm.806>

- Pellegrin, A. D. & Blatchford, P. (2000). *The child at school: Interaction with peers and teachers*. London: Arnold, 25-44.
- Perry, D. G., Kusel, S. J. & Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24(6), 807-814.
- Policarpo, V. (2015). What is a friend? An exploratory typology of the meanings of friendship. *Social Sciences*, 4(1), 171-191. <https://www.mdpi.com/2076-0760/4/1/171>
- Ponti, L., Guarnieri, S., Smorti, A., & Tani, F. (2010). A measure for the study of friendship and romantic relationship quality from adolescence to early-adulthood. *The Open Psychology Journal*, 3(1). <https://tinyurl.com/bp9mn9>
- Rabaglietti, E., & Ciairano, S. (2008). Quality of friendship relationships and developmental tasks in adolescence. *Cognitie, Creier, Comportament/Cognition, Brain, Behavior*, 12(2), 183-203. <https://tinyurl.com/57m9a9b4>
- Rambaran, J. A., Hoffman, A. J., Rivas-Drake, D., Schaefer, D. R., Umaña-Taylor, A. J., & Ryan, A. M. (2022). Belonging in diverse contexts: Sociability among same-ethnic and cross-ethnic peers. *School Psychology*, 37(6), 467. <https://tinyurl.com/4x6r7xmw>
- Ray, G. E., & Cohen, R. (1996). Children's Friendships Expectations for Prototypical versus Actual Best Friends. *Child Study Journal*, 26(3), 209-227. <https://cuts.top/G46p>
- Schacter, H. L., Lessard, L. M., Kiperman, S., Bakth, F., Ehrhardt, A., & Uganski, J. (2021). Can friendships protect against the health consequences of peer victimization in adolescence? A systematic review. *School Mental Health*, 1-24. <https://urlc.net/vNqS>
- Schacter, H. L., & Juvonen, J. (2019). Dynamic changes in peer victimization and adjustment across middle school: Does friends' victimization alleviate distress?. *Child Development*, 90(5), 1738-1753. <https://urlc.net/vNqN>
- Schwartz, D., Proctor, L. J., & Chien, D. H. (2001). The aggressive victim of bullying: Emotional and behavioral dysregulation as a pathway to victimization by peers. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.), *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized* (pp. 147–174). The Guilford Press. <https://urlc.net/vNqQ>

- Seero, L. (2014). *Tartu linna 3. ja 6. klassi laste arvamused ja ootused sõpruse olemuse kohta*. [magistritöö, Tartu Ülikool]. DSpace. <https://cuts.top/G7Fj>
- Smith, P. K. (2000). Bullying and harassment in schools and the rights of children. *Children & Society, 14*(4), 294-303. <https://cuts.top/E9ps>
- Snyder, M., & Smith, D. (1986). Personality and friendship: The friendship worlds of self-monitoring. In *Friendship and social interaction* (pp. 63-80). New York, NY: Springer New York. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4612-4880-4_4
- Soo, K., & Kutsar, D. (2020). *Kuidas elad, Eestimaa laps? Ülevaade 8–12-aastaste laste subjektiivsest heaolust*. Tartu: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut. <https://cuts.top/DAij>
- Sow, A., & Friedman, A. (2020). *Big friendship: How we keep each other close*. Simon and Schuster.
- Tire, G., Puksand, H., Lepmann, T., Henno, I., Lindemann, K., Täht, K., Lorenz, B. & Silm, G. (2019). PISA 2018 Eesti tulemused. Eesti 15-aastaste õpilaste teadmised ja oskused funktsionaalses lugemises, matemaatikas ja loodusteadustes. Tallinn: SA Innove. <https://cuts.top/FwnT>
- Ulfah, M., & Gustina, E. (2020). Bullying Behavior among Students. *International Journal of Evaluation and Research in Education, 9*(3), 644-649. <https://cuts.top/G7EZ>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool. <https://cuts.top/FwoI>
- Waldrip, A. M., Malcolm, K. T., & Jensen-Campbell, L. A. (2008). With a little help from your friends: The importance of high-quality friendships on early adolescent adjustment. *Social Development, 17*(4), 832-852. <https://urlc.net/vNqR>
- Whitmire, K. A. (2000). Adolescence as a developmental phase: A tutorial. *Topics in Language Disorders, 20*(2), 1-14. <https://urlc.net/vNvs>
- You, J. I., & Bellmore, A. (2012). Relational peer victimization and psychosocial adjustment: The mediating role of best friendship qualities. *Personal Relationships, 19*(2), 340-353. <https://cuts.top/DS9Y>

Lisad

Lisa 1. *Kategooriate ja alakategooriate mainingute sagedused protsentides (mainingute arv) ja nende paariviisline võrdlus ideaalse parima sõbra kohta uuritavatel gruppidel*

Kategooria	Alakategooria	Ohver % (f)	Kiusaja % (f)	Kiusamisega mitteseotud % (f)	χ^2 A-B	p	χ^2 A-C	p	χ^2 B-C	p
Prosotsiaalne käitumine	Kokku	22%(20)	26%(16)	19%(119)	0,43	0,51	0,25	0,62	1,60	0,21
	Toetamine	9%(8)	3%(2)	5%(28)	1,74	1,87	2,76	0,10	0,22	0,64
	Aitamine	9%(8)	10%(6)	4%(25)	0,06	0,80	3,76	0,05	4,18	0,04
	Hoolitsemine	2%(2)	10%(6)	8%(53)	4,38	0,04	4,69	0,03	0,10	0,75
Sarnasus	Jagamine, ära kuulamine	2%(2)	3%(2)	2%(13)	0,18	0,67	0,01	0,98	0,34	0,56
	Kokku	6%(6)	10%(6)	8%(50)	0,62	0,43	0,31	0,58	0,24	0,62
	Ühised hobid/tegevused Sarnane huumor	2%(2) 4%(4)	3%(2) 7%(4)	4%(23) 4%(27)	0,21 0,43	0,65 0,51	0,59 0,01	0,44 0,97	0,02 0,69	0,89 0,41
Positiivsed omadused	Kokku	40%(38)	31%(20)	33%(207)	1,07	0,30	1,88	1,70	0,02	0,88
	Huumorimeel/rõõmsameelsus	4%(4)	7%(4)	3%(20)	0,37	0,54	0,28	0,60	1,75	0,19
	Sõbralikkus	15%(14)	14%(10)	7%(41)	0,04	0,83	7,97	0,01	7,46	0,01
Positiivne hinnang sõbra kohta	Heastüdamlik/aus/abivalmis	21%(20)	10%(6)	23%(146)	3,62	0,57	0,21	0,64	6,18	0,01
	Kokku	26%(24)	23%(14)	30%(187)	0,18	0,67	0,79	0,37	1,50	0,22
	Armas/tore/äge	18%(16)	10%(6)	13%(80)	1,66	0,20	1,23	0,27	0,51	0,47
	Usaldusväärne	4%(4)	10%(6)	13%(83)	1,83	0,18	6,30	0,01	0,66	0,42
Sotsiaalne kompetents	Aktsepteerimine	4%(4)	3%(2)	4%(24)	0,11	0,74	0,04	0,85	0,06	0,81
	Kokku	6%(6)	10%(6)	10%(60)	0,67	0,41	1,030	0,31	0,01	0,93
	Hea käitumine	4%(4)	3%(2)	3%(16)	0,11	0,74	0,86	0,35	0,10	0,76
	Ei ole agressiivne	2%(2)	7%(4)	7%(44)	1,89	0,17	3,31	0,07	0,03	0,86
	KOKKU	100% (94)	100% (62)	100% (623)						

Lisa 2. *Kategooriate ja alakategooriate mainingute sagedused protsentides (mainingute arv) ja nende paariviisline võrdlus tegeliku parima sõbra kohta uuritavatel gruppidel*

Kategooriad	Alakategooriad	Ohver % (f)	Kiusaja % (f)	Kiusamisega mitteseotud % (f)	χ^2 A-B	p	χ^2 A-C	p	χ^2 B-C	p
Prosotsiaalne käitumine	Kokku	22%(14)	13%(9)	12%(67)	1,71	0,19	4,53	0,03	0,05	0,83
	Toetamine	2%(1)	3%(2)	3%(16)	0,28	0,60	0,40	0,53	0,00	1,00
	Aitamine	15%(10)	3%(2)	3%(16)	6,42	0,01	22,51	0,00	0,00	1,00
	Hoolitsemine, Jagamine, ära kuulamine	3%(2)	6%(4)	5%(27)	0,58	0,45	0,43	0,51	0,11	0,74
		2%(1)	1%(1)	1%(8)	0,00	0,97	0,00	0,95	0,00	1,00
Sarnasus	Kokku	4%(2)	7%(5)	10%(55)	1,17	0,28	3,29	0,70	0,52	0,47
	Ühised hobid/tegevused	2%(1)	1%(1)	6%(35)	0,00	0,97	2,44	0,12	2,69	0,10
	Sarnane huumor	2%(1)	6%(4)	4%(20)	1,69	0,19	0,77	0,38	0,78	0,38
Positiivsed omadused	Kokku	24%(15)	39%(26)	33%(175)	3,37	0,07	2,03	0,15	1,01	0,32
	Huumorimeel/rõõmsa- meelsus	3%(2)	12%(8)	7%(36)	3,51	0,06	1,19	0,27	2,40	0,12
	Sõbralikkus	2%(1)	9%(6)	5%(26)	3,46	0,06	1,40	0,24	1,99	0,16
	Heasüdamlik/aus/abivalmis	19%(12)	18%(12)	21%(113)	0,03	0,87	0,14	0,70	0,36	0,55
Positiivne hinnang sõbra kohta	Kokku	45%(30)	39%(26)	41%(224)	1,01	0,32	0,76	0,38	0,22	0,64
	Armas/tore/äge	30%(20)	21%(14)	28%(150)	1,96	0,16	0,38	0,54	1,50	0,22
	Usaldusväärne	9%(6)	6%(4)	9%(51)	0,57	0,45	0,00	1,00	0,90	0,34
	Aktsepteerimine	6%(4)	12%(8)	4%(23)	1,21	0,27	0,55	0,46	7,14	0,01
Sotsiaalne kompetents	Kokku	5%(3)	2%(2)	4%(23)	0,28	0,60	0,03	0,86	0,26	0,61
	Hea käitumine	3%(2)	1%(1)	1%(7)	0,41	0,52	1,33	0,25	0,02	0,90
	Ei ole agressiivne	2%(1)	1%(1)	3%(16)	0,01	0,97	0,40	0,53	0,48	0,49
	Kokku	100% (64)	100% (68)	100% (544)						

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Üllike Luts,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud tööle “ *Kiusajate, ohvrite ja kiusamisega mitteseotud õpilaste hinnangud parima sõbra kohta.* ” , mille juhendaja on kaasprofessor Kristi Kõiv, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi Dspace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi Dspace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Üllike Luts
19.05.2024